

A forrásvizek barbársága

Keresztury Tibor beszélgetése Sziveri Jánossal (2.)

● Milyen elképzelésekkel vágtatok neki a szerkesztésnek, mivel akartátok folytatni s megváltoztatni a sorrendben Tolnai Ottó, Utasi Csaba, majd Danyi Magdolna jegyzte lap koncepcióját?

— Noha már Danyi idején is mi voltunk a szerkesztőség, mégsem nagyon akadt lehetőségünk arra, hogy megtudjuk, mit is jelent a valóságban: szerkeszteni. Megválasztásomtól számítva majdnem másfél évünk ráment a tapogatózásra, mire kiderült: mit is akarunk. Először is be kellett hozni a lap több mint feléves megjelenési kérését, csak ezután lehetett időszerűségben gondolkodni, lévén, hogy nem antológiákat akartunk most már szerkeszteni, hanem: izgalmas, a friss eseményekre reagáló olvasmányt! A másik meg, hogy nem a hetvenes évek hermetizmusát igatolt már minket, de sokkal inkább az az életesség/életképesség, ami a hatvanas évek második felében jellemezte az Új Symposiont, valamint a mozgalmi jelleg. Arról feledeztünk meg csupán, hogy a hatvanas években a politikai klíma sokkal enyhébb volt a nyolcvanas évek elejéhez viszonyítva. Sajnos ezzel nem számoltunk. Azt képeztük, amit lehet Belgrádban, Ljubljánában, Zágrábban, azt lehet Újvidéken is. Tévedtünk! Mi a szabad gondolkodásra esküdtünk, ám gyorsan kiderült, hogy az „nincs engedélyezve”. Amint az avantgárd szellem kilep az esztétizmusok bukásából, életére törnek. A totalitárius rendszerek nem tűrik a másikat gondolkodókat, mi pedig teljes erővel akartunk immár másabbat annál, mint amit a hatalom felkínált.

● Milyen fogadtatásra találtak terveitek az adott közegben, s ütköztek-e hivatalos ellenállásban a munkátok során? Hogyan viszonyultak törekvéseitekhez a jugoszláviai magyar irodalom idősebb nemzedékei?

— Kisszámú olvasótáborunk nagyon szorított nekünk. A középiskolások és az egyetemisták szerettek és támogattak minket. Ki írással, ki meg csak azzal, hogy megjelent az irodalmi estünkön, vagy betért, a szerkesztőségbe egy kis eszmecserére. A hivatalos szervek meg ott gátolták munkánkat, ahol csak tudták. A magyar kormány közbelépésére s a tartományi pártközpont parancsára például ki kellett hagyni az Eörsi-féle Lukács-interjúból azt a két passzust, mely Kádár nevét említi, bár szerbül addigra már megjelent Újvidéken az interjú teljes szövege. Vagy: a lap alapítójának, az ifjúsági szövetségnek a kezdeményezésére ki kellett hagynom Fenyvesi Ottó *Orgia mechanica* című versét. Azzal vertük át őket, hogy Ottó *Poetica litentiára* változtatta a vers címét, én meg lekötöttem a 200. jubileumi számban. Sok ilyen eset történt. Mondanom sem kell, a hivatalos palik között rengeteg korlátozott és ostoba, fickóval akadt dolog, még úgy is, hogy jócskán elkerültünk őket. Nem is igen szeretett közülni senki!

Az idősebb nemzedékek egyes tagjaival nyílt harcban álltunk, de a többség csak titokban áskálódott ellenünk. Alig akadt három-négy ember — Thomka Beáta, Végel, Tolnai, Domonkos, Koncz, s kezdetben Bosnyák is —, aki támogatta volna tevékenységünket, vagy mint Ács, Brasnó és Németh István, akik bár más eszméket képviseltek, mégis szimpatizáltak velünk. Az idő múlásával azonban egyre több embernek lettünk szálka a szemében, mert mi úgy írtunk és éltünk, ahogyan ők vagy képtelenek voltak, vagy nem volt hozzá bátorságuk. Egyre többen adtak ellenvéleményüknek hangot a lebujszokban, míg nem robbant a bomba...

● Hogyan s milyen indokok alapján történt a folyóirat szerkesztőségének leváltása?

— 1985. április 18–20. között tartották meg Újvidéken a Jugoszláv Írószövetség IX. kongresszusát. Nagyon viharos kongresszus volt ez, összecsapott a bolszovik és a polgári vonulat, úgy tűnt, hogy az előbbieket végérvényesen csatát veszítették, hogy végre mindent ki lehet mondani — ám mégse lehetett mindent! Én ugyanis készítettem egy felszólalást a Symposium-ügyről *A fiatal vajdasági magyar írók helyzete avagy adalékok a hatalom természetrajzához* címmel. S noha a felszólalásra szabályosan jelentkeztem, mégse kaptam szót, mert — mint Ivan Ivanji, az írószövetség akkori titkára elmondta — Bányai János, a munkaerőviselés tartományi tagja folyton az aljára rakta jelentkezőlapomat, bármikor rám került volna a sor. Tiltakozással sem értem el semmit. Szövegemet ugyan sokszorosították, de korántsem értem el vele akkora hatást, mint hogyha szószékről adtam volna elő, és a sajtó is ráharapott volna. Később a kongresszusi dokumentumok között is alig adtak neki helyet: Bányaiék mindent megtekinttek annak érdekében, hogy kihagyhassák. Szerencsére sikertelenül! Ez a szöveg magyarul mindmáig nem látott még napvilágot. Innen szeretnék most egy részletet idézni, mert tömörebben az Új Symposion-botrány lényegét talán ma sem tudnám megfogalmazni.

„A hatalomnak úgy mond szinonimája az elnyomás. A hatalom természetéből eredően nyomi el. Elnyom, ha általában veszélyeztetve érzi létét, vélt igazságait. A hatalom, éppen ezért, nem tűri sem az ellene, sem az intézményei ellen irányuló bírálatot. Vagy ahogyan Kolkowski fogalmaz: „Minden establishment óvakodik a kritikától... Az establishment minden egyes bírálatát valamely meghatározott hagyomány bírálatá.” A hatalom sokféle lehet, de a hennünket most érdeklő hatalmat önlétéből eredően politikai mozzanatok éltetik: tehát politikai jellegű, annak alárendeltje, még ha történetesen Irodalmi Hatalomnak nevezzük is. Mivel nincs hatalom elnyomás nélkül, aminek pedig dialektikus ellentétpárja a szabadság, megállapíthatjuk, hogy a hatalom — ismét csak természeténél fogva — a szabadság (gondolatszabadság, szólásszabadság, sajtószabadság...) korlátozására törekszik. A szabadságot csak deklarativan tudja elképzelni, s csupán elméletben szorgalmazza a véleménykülönbségeket, a vitát, a dialógust a gyakorlatban azt akkor sem teszi lehetővé, ha legtöbbször azonos platformról indul is ki. Bár... mindazon kérdések esetében, ahol az ész használata lehetséges, ugyanúgy lehetséges a kommunikáció, a vita, s a dialógus is”. (L. K.) Csakhogy

a hatalomnak nem az értelem a fegyvere! A partnerek számára egyenlő vitafeltételeket ígérő dialógust elkerülendő, vitatársát ellenzéki jelzővel látja el — és eliminálja!

A hatalom önvédelmi mechanizmusa állandó működésben van, látszólagos nyugalma ellenére sem „pihen”: a helyzetet kémleli, és „lecsapni” készül. Mint tette azt 1983 első felében a fiatal vajdasági magyar írókkal itt, Újvidéken!

1983. május 9-én a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Tartományi Választmányának Elnöksége megvonta a bizalmat az Új Symposion társadalmi, művészeti és kritikai folyóirat fő- és felelős szerkesztőjétől és szerkesztőbizottságától. Mivel e döntését az újvidéki Forum Kiadó heti lapjai pártalapszervezetének megállapításai alapján hozta meg, a szerint vázoló fől itt én is az ellenünk felhozott vádakot.

A Forum heti lapjának pártalapszervezete, miután az Új Symposion Kiadói Tanácsa vajmi kevés kivétel nélkül talált a lap tevékenységében, „illetékes” elvtársak intervenciója nyomán, 1983 márciusában két (2) ízben is foglalkozott a folyóirattal, s néhány „figyelemre méltó” megállapításban támadta meg annak szerkesztőt és alkalmasint munkatársait. Vegyük sorba a vádakot:

1. privatizáció és bezárkózás;
2. Tolnai Ottónak Gojko Dogo szerb költőhöz írt *Orpheusz új Iantja* című versének közlésével az állítólagos Dogo-féle kvázi Tito-ellenes eszmék szócsöveként léptünk föl;
3. Radics Viktória *Színház a színházban* című, az Újvidéken évente megrendezendő Sterija-játékok nevű országos színházi szemle átszervezésével foglalkozó glosszájának megjelentetésével „bíráltunk” és „személyeskedtünk”;
4. Csorba Béla *Előre, pennabajnokok!* című, néhány soros jegyzete sérti az újságírást Majd pedig: „eszmei érzéketlenségre és politikai értelenségre vall” (?);
5. a Boro Krivokapić szerb újságíró Krleža-interjúja részletének,
6. egy Nikola Milošević jeles szerb esztétával készített interjú részletének és
7. Gojko Nikolić szerb szabadságharcos és partizánvezér Goli Otokról — a jugoszláv Gulagról — írott cikkének átvétele a belgrádi Književna Rečből (Irodalmi Szó).
Illetve:
8. meg nem nevezett külföldi szerzők közlése, akik hazájukban ellenzékiekként vannak számon tartva, és
9. „Sajnálatos politikai félreértésre adott okot” (!) Illyés Gyulának *Egy mondat a zsarnokságról* című, rendkívül fontos versének megjelentetése.

Majd pedig frappánsan így summázták az egészet: „A fenti megállapításokból az következik, hogy a folyóirat szerkesztési koncepciójából eszenként hiányzott a Jugoszláv Kommunista Szövetség politikai programjának szelme, eszmei irányvonala. Ennek folytán a folyóirat lehetőséget adott arra, hogy tőlünk idegen, önigazgatói rendszerünkkel ellentétes, pártunk irányonlát meghazudtoló, kétes eszmeiségű, ellenzéki ízű anarcholiberalista és újbalos gondolatok szivárognak be a folyóirat hátszájára.”

A vádakot akkor is — most is — visszautasítottuk és könnyen cáfoltuk:

1. a privatizáció és a bezárkózás évjára légből kapott, a Kiadói Tanács által is méltányolt számadatokkal és a közölt szerzők névsorával bizonyítottuk be az ellenkezőjét;
2. Tolnai ama bizonyos versével — melynek esztétikai kvalitásait a Kiadói Tanács is elismerte — kizárólag a költő/költők bebörtönzése ellen cselelt föl a hangját, s azt hiszem, ez korántsem elítélendő gesztus. (Megj.: Gojko Dogót korábban egyévi börtönre ítélték kvázi Tito-ellenes versei miatt. Erre reagált Tolnai verse!);
3. Radics Viktória írása volt úgy mond bukásunknak — mai véleményem szerint — legkézzelfoghatóbb előidézője. A glossza ugyanis két — a Sterija-játékok átszervezésében is ludas — „menő” tartományi politikus (Major Nándor, Dušan Popović) nevét is említi, akiket én igen érzékenyen érintett. A hatalom képviselői saját pókhálójuk foglyai, és elviselhetetlen számukra mások szabadságának látványa. Mivel tekintélyelvűen gondolkodnak, má-

soktól szintén elvárják a tekintélytisztelést. A tekintélyelvűség nem az értékek irányadóól közelíti meg a tényeket és a tényezőket, hanem a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyük és szerepük, illetve jelentőségük szerint. Ebből következően a jelzett struktúra felsőbb létrafokán levők nehezen szenvedhetik el az alsóbb fokokon állóktól a bírálatot, a hierarchián kívüliektől pedig sehogyan sem (!);

4. Csorba Béla szellemes fricskája nem az újságírást ellen irányult, hanem az újságírókódex jókora melléfogásait célozta jogosan, ezért alaptalan föltette az ítékezés;
- 5., 6., 7. a Krivokapić, Milošević- és Nikolić-közlések fordítások voltak, Jugoszláviában már megjelent publikációk alapján. Csak a „felparcellázási” törekvéseknek köszönhető, hogy az ország más tájain simán leközölhető szövegeket ismét másutt reprezentációk követnek;
8. a külföldi ellenzéki szerzőkkel kapcsolatban: hazájukban hivatalosan ellenzékieknek tartott szerzőket az Új Symposion nem jelentetett meg! Azok a külföldi írók, akiknek folyóiratunkban helyet adtunk, hazájukban és Jugoszlávia — sőt mi több: a Vajdaság — más lapjaiban is publikáltak/publikálnak;
9. Illyés Gyula 1950-ben írott *Egy mondat a zsarnokságról* című antisztálinista (!) verse ellen pedig csak azok hadakozhatnak, akik magukra értéktek annak üzenetét.”

És akkor jött, hogy még anarcholiberalistának és újbalosnak is neveztek minket egy kalap alatt, noha érzésem szerint a két fogalom nem túlságosan fér meg egymással. Az Új Symposion alapítójának elnöksége tehát ilyen üveglábakon álló „megállapításokra” hivatkozott és alapozott, amikor 1983. május 9-én meghozta végleges döntését. Olyan mokusok döntöttek itt rólunk, akiknek többsége nem beszélt magyarul sem, még a lap nevét sem tudták kiejteni, honnan tudhatták volna akkor, mit bírálnak? Ebből is kitetszik, koncepciók perrel volt szó. Meg kell itt jegyezni azt is, az alapító ifjúsági szervezet egyetlen olyan gyűlésre sem hívtát meg mint főszerkesztőt — sem a szerkesztőség más tagját —, amelyen az Új Symposion ügyét tárgyalták. Nem adtak lehetőséget a védekezésre. Annak az ülésnek a végén pedig, melyen a leváltásunkról szóló döntést meghozták — s amelyre én befőtlanokodtam, mert úgy gondoltam, némi jogom van hozzá, hiszen a saját és társaim bőrről van szó! —, az elnök kijelentette, az elkövetkezőkben jobban oda kell figyelni, hogy a nem meghívottak ne vegyenek részt az üléseken! (Szót persze nem kaptam.) Így valahogy állt a dolog: nekünk mennünk kellett, mindenáron. Fehér Kálmán költő, a Forum-vállalat akkori vezérigazgatója még az ügy kirobbanásakor kijelentette, köztünk és közöttük nem lehetséges a dialógus: így is lett, ők rugdostak minket, de mi nem védekezhettünk. Egyedül a kitűnő belgrádi irodalmi folyóirat, a Književna Reč állt ki akkor mellettünk az országban, de még ezt is visszajárta akarták fordítani ellenfeleink, Belgrádpártiaknak kiáltva ki minket.

Akkor tragikus volt mindez, ma már inkább komikusnak hat az egész. Csak az egészségem ment rá...

● Hogyan értékelnéd az Új Symposion 1983-ig megjelent közel húsz évfolyamának szerepét a korszak jugoszláviai és erdetemes magyar irodalmának történetében s helyét az időszak folyóirat-struktúrájában?

— Nem az én feladatam az értékelés, mert még az a vád érhet, hogy hazabeszélek. Annnyit azonban elmondhatok, hogy a hatvanas években fogalomnak számított Magyarországon is az Új Symposion, s egyetlen más magyar folyóirat sem vehette fel vele a versenyt. Nyitottsága, fogékonysága az úrra pártatlan volt az idő tájt. Később is iobbára csak a Magyar Műhely — még mielőtt ilyen szélsőségesse változott volna! — majd a Mozgó Világ volt képes hasonló szellemiségre, érzékenységre. Ezzel együtt a Mozgó Világ azokban az években érte el csúcspontját, amikor én szerkesztettem az Új Symposiont. Sőt a két lap majdnem eveditű szétválása között is vannak összefüggések, remélem, egyszer majd napvilágot látnak az erre vonatkozó dokumentumok. (Ha maradtak ilyenek mert arra délen gyakran vesznek el fontos papírokat, főleg olyan levezetőkönyvek, melyek a gazemberségeket dokumentálnák!)

A mai folyóiratdömping idején szinte el sem képzelhető, hogy nem is olyan túl régen még egy vidéki — újvidéki — folyóirat mutatott példát a magyaroknak szabad gondolkodásból és lanszerkesztésből! A Sympo nem volt mindig mozgalmi jellegű — csak a hatvanas években és a nyolcvanas évek elején —, de 1983-ig mindig jó lap volt. Ma ismét megvannak a lehetőségek rá, hogy hatévi pangás után újra visszaverje eredeti profilját a lap, és olvashatóvá váljon. Amennyire fontos folyóirat volt a maga idejében Kassák Mária, a Sympo 1983-ig legalább annyira fontos volt. Írókijárás már az Új Symposion története (Radics Viktória készíti — itt, Budapesten!), s gondolom, az irodalomtörténetben is végre-velahára s helyére kerül majd.

(Folytatása jövő szombaton)

Gyász

Egy héttel ezelőtt fogtuk meg utójára egymás kezét, egy héttel ezelőtt szorítottam meg utójára csontba azott ujjait. Egy héttel ezelőtt simítottam végig hajadon, simogattam meg arcboródba fogott koponyád. És egy héttel ezelőtt váltottunk szót utójára, beszélgettünk evilági nyelven úgy, hogy én beszéltem neked és Te beszélteél hozzám. Most arra kérnek, haláloz hírének kapcsán írjak. Nehezen megy bármilyen fogalmazás és folyton az a gondolat kísért, hogy e hasábok, bármennyire is más már minden helyzet, nem méltóak a gyászra — gyászodra semmiképpen.

Mégis méltányolnom kell az akarást, a vezekelő módon minden mulasztáspótlás könyörület szándékát, magukon viselő kezdeményezők elszántságát. Hinni kell a vezekelők hitének és magamra is ráerőltetem a megtisz-

tuláshoz vezető megbocsátás szándékát. Írni azonban csak zilytan tudok. Bennem kavarnak az évek, hosszú évek, események. 1973, 1974, 1975, 1976, 1977 (első könyveink), 1980, 1981, 1982, 1983... 1990 Muzsilya, Ada, Lukácsfalva, Zrenjanin (Nagybecskerek), Újvidék, Temerin, Szabadka, Budapest. A Nejlonpiac mögötti alberleti lakás, Temerin ut, Ady Endre utca, Telep, a Néphadsereg útja Temerinben, Stipe Grgića 2. Szabadkán, Pest, Kőbánya, Kelenföld... Gabi, Zalán, Kis-Balázs, Ottó, vendéglők és vendéglők tetejének romjai családok, folyóiratok, örökmozgók, számítógépek, vadnarancsok és füligetek, régi és új barátok, segítők, jóakarók, számítók és jóakarók...

Kedves Jancsim, legdrágább és egyetlen igaz barátom, mint oly sokszor mondtuk, Te ember voltál, ki költővé nemesítettél, soha a rosszból ránk, embertársaidra vissza semmit nem tükröztél.

Sziveri János, igaz barátom, egy szék asztalunk mellett mindig üresen fog állni ementől, s hiszem, a Te asztalodnál is helyet kapunk majd még, kik innen távolból általad is érdemesültek találtunk.

SZÜGYI Zoltán